

KİTABXANAŞÜNASLIQ

Abuzər XƏLƏFOV
Əməkdar elm xadimi,
tarix elmləri doktoru,
professor

Sevda MƏMMƏDOVA
Magistr

AZƏRBAYCAN MEA MƏRKƏZİ ELMİ KİTABXANASI MÜSTƏQİLLİK İLLƏRİNDƏ

Ötən əsrin sonlarında Azərbaycan xalqının əldə etdiyi ən mühüm nailiyyətlərdən biri onun dövlət müstəqilliyinin bərpası, milli dövlət quruculuğuna başlaması olmuşdur. Belə ki, 1990-cı illərin əvvəllərində keçmiş Sovetlər Birliyinin dağılması müstəqil Azərbaycan Respublikasının yaranması ilə, o cümlədən milli-mədəni və tarixi ənənələrə, ümumbəşəri dəyərlərə söykənən həqiqi demokratik cəmiyyət quruculuğuna başlaması ilə nəticələndi. Beləliklə, Azərbaycan tarixinin yeni erası - müstəqil inkişaf dövrü başlandı.

İlk növbədə mövcud ictimai quruluş azad bazar iqtisadiyyatına, hüquqi dövlətə əsaslanan quruluşla əvəz olundu. Yeni ictimai quruluşun yaranması ilə bağlı həyatın bütün sahələrində dəyişikliklər yarındı ki, bu dəyişikliklər qabarıq şəkildə cəmiyyətin bütün sferalarında özünü büruzə verdi. Kitabxana işi sahəsindən də bu dəyişikliklərin yan keçməsi, əlbəttə, qeyri-mümkün idi. Odur ki, yeni yaranan ictimai şərait cəmiyyət həyatının bütün tərəflərinə olduğu kimi kitabxana işi sahəsinə də təsir etdi. Belə ki, ölkədə yeni bazar iqtisadi münasibətlərinin yaranması, iqtisadiyyatda, siyasətdə, ideologiyada, dövlət quruculuğunda baş

verən dəyişikliklər kitabxana işi sahəsində də ciddi yeniliklərin yaranmasına təkan verdi, əsaslı dəyişikliklər dövrü başlandı.

Müstəqilliklə bağlı cəmiyyətdə baş verən demokratikləşmə kitabxanaların ideoloji buxovlardan azad olmasına şərait yaratdı. Yeni şəraitə uyğun olaraq kitabxanalar üçün yeni dünyagörüşünə, milli bəşəri sərvətlərə və dəyərlərə əsaslanan inkişaf konsepsiyasının hazırlanması problemi meydana çıxdı. Bu konsepsiyanın əsas müddələri «Kitabxana işi haqqında» Qanunda öz əksini tapmışdır.

Bütün bunların nəticəsində kitabxanaların inkişafı üçün münbit şərait yarandı. Belə ki, kitabxanaların demokratik prinsiplər əsasında yeni cəmiyyətin və hüquqi dövlətin tələblərinə uyğun olaraq inkişafı üçün böyük perspektivlər açıldı.

Onu da xüsusilə vurğulamaq lazımdır ki, kitabxana işi sahəsində baş verən müsbət dəyişikliklər görkəmli dövlət xadimi, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin adı ilə bağlıdır. Müstəqil Azərbaycan Respublikasının memarı, ümummilli liderimiz Heydər Əliyev özünün fəaliyyətində həmişə elmə, milli mədəniyyətə böyük diqqət göstərmişdir. Onun dediyi "Kitabxana xalq, millət üçün, cəmiyyət üçün müqəddəs bir yer, mənəviyyət, bilik, zəka mənbəyidir. Ona görə də kitabxanaya daimi hörmət xalqımızın mədəniyyətini nümayiş etdirən amillərdən biridir" fikri bir daha göstərir ki, kitabxanalara qayğı Heydər Əliyevin çoxsahəli fəaliyyətində önəmli yerlərdən birini tutmuşdur.

Kitabxanaların tarixən əsas funksiyası olan zəngin elmi bəşəri informasiya sərvətlərinin gələcək nəsillərə ötürülməsində, yüzlərlə elmi kadrların yetişməsində, bir sözlə Azərbaycan elminin inkişafında AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasının xüsusi rolu vardır. Müstəqilliyin ilk illərində digər kitabxanalar kimi Mərkəzi Elmi Kitabxana da yeni kitabxana işi quruculuğu istiqamətində qarşısına-oxuculara kitabxana xidmətini yenidən yeni forma və üsullar əsasında qurmaq; kitabxana işini demokratikləşdirmək; kitabxana işinin informasiyalaşdırılması; kitabxananın maddi-texniki bazasını möhkəmləndirmək, ən əsası isə kitabxananın işinin dünya standartları səviyyəsində qurmaq və s. kimi vəzifələr qoymuşdur.

Mövcud olan müstəqilliyimiz bu vəzifələri reallaşdırmaq üçün əsas təminatçıdır. Baxmayaraq ki, hazırda kitabxana işi inkişaf edir, müstəqilliyin ilk illərində (1991-1993-cü illər) mövcud müharibə şəraitində, ölkənin siyasi həyatında baş verən hərə-mərclik kitabxana işinə mənfi təsir etmişdir. Belə vəziyyət ilk növbədə özünü elmi informasiya qıtlığında göstərdi. Kitabxanalara laqeyd münasibət nəticəsində maliyyə vəsaitinin çatışmazlığından kitabxana fondlarının yeni ədəbiyyatlarla

komplektləşdirilməsi demək olar ki, iflic vəziyyətinə düşdü. Bunun nəticəsində kitabxana oxucularının xeyli hissəsini itirmiş oldu. Əgər 90-cı illərə qədər Mərkəzi Elmi Kitabxana dünyanın 55 ölkəsinin 500-dən artıq elmi müəssisəsi ilə kitab mübadiləsini təşkil edir və hər il orta hesabla fonda 100 min nüsxə ədəbiyyat daxil olurdusa kitabxananın beynəlxalq əlaqələrinin pozulması, maliyyə çətinlikləri nəticəsində, xüsusilə də xarici ölkələrdə nəşr olunan elmin yeni nailiyyətlərinə, kəşflərə aid dövrü nəşrlərin və digər sənədlərin əldə edilməsi imkansız oldu. Bu isə Azərbaycan elminin dünyanın yeni elmi nailiyyətlərindən bəhrələnməsinə ciddi ziyan vurdu.

Mövcud ictimai şərait kitabxananın maddi-texniki bazasına da təsir etdi. Bütöcdən kifayət qədər maliyyə vəsaiti ayrılmadığına görə kitabxana uzun müddət təmir edilməmiş, kitabların qorunub saxlanması şəraiti pisləşmiş, avadanlıqlar yararsız hala düşmüşdür. Kitabxana binası sahəsinin azlığı ilə əlaqədar kitab fondu təhlükə qarşısında qalmışdır. Belə bir vəziyyətdə müasir texniki vasitələrdən belə danışmaq olmazdı. Bütün bunlar kitabxananın fəaliyyətində, xüsusilə xidmət sahəsində geriliyə və bir sıra savadlı kadrların kitabxana sahəsindən uzaqlaşmasına səbəb oldu.

Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin hakimiyyətə ikinci dəfə gəlişindən sonra onun apardığı siyasət cəmiyyətdə köklü dəyişikliklər yaratdı. İlk növbədə bu günə qədər davam edən atəşkəsə nail olundu. İqtisadiyyatda köklü dəyişikliklər, azad bazar iqtisadiyyatının bərqərar olması, torpağın kəndlilərə verilməsi, xarici investorların Azərbaycan iqtisadiyyatına cəlb olunması Azərbaycanın dünyada siyasi nüfuzunun artması və iqtisadiyyatın dinamik inkişafı ilə nəticələndi. Xüsusilə demokratik dövlət quruculuğu sahəsində qəbul olunan qanun və aktlar cəmiyyətin bütün sahələrinin inkişafına şərait yaratdı.

1998-ci il dekabrın 29-da Azərbaycan Respublikası Milli Məclisində qəbul edilmiş "Kitabxana işi haqqında" Qanun ölkəmizdə kitabxanaların fəaliyyəti üçün yeni mərhələnin başlanmasına səbəb oldu. Qanunda da qeyd edildiyi kimi, kitabxanalar elm, informasiya, mədəniyyət, təhsil və tərbiyə müəssisəsi kimi çap əsərlərini və s. digər informasiya daşıyıcılarını toplayıb müzafizə edən, onların sistemli ictimai istifadəsini təşkil edən, cəmiyyətin intellektual və mənəvi potensialının inkişafına xidmət göstərən sosial instituta çevrildilər. Respublikamızın siyasi nüfuzunun yüksəlməsi ilə bağlı bir çox xarici dövlətlərin ölkəmizə maraq və diqqətinin artması nəticəsində beynəlxalq əlaqələrimiz genişləndi. Bu da öz növbəsində kitabxana fondunun yeni ədəbiyyatlarla komplektləşdirilməsi və beynəlxalq elmi

ədəbiyyat mübadiləsi sahəsində dəniz yaratdı. Belə ki, hazırda kitabxana dünyasının 60 ölkəsinin 549 elmi təşkilatı, elmi tədqiqat müəssisələri, nəşriyyatları, cəmiyyət və assosiasiyaları, ali təhsil müəssisələri, kitabxanaları ilə beynəlxalq kitab mübadiləsini həyata keçirir və təqribən hər il 46 min nüsxə ədəbiyyat əldə edir. Kitabxananın sıx əlaqə saxladığı fəal tərəfdaşlardan ABŞ, Türkiyə, Almaniya, Çin, İngiltərə, Kanada, Yaponiya, MDB ölkələrinin kitabxanalarını, elmi tədqiqat müəssisələrini, ABŞ Konqres Kitabxanasını, Pekindəki Çin Təbiət Elmləri üzrə Təşkilatı, Alman Tədqiqat Cəmiyyətini, Potsdam şəhərindəki Alman Geoloji Cəmiyyətini, Almanyanın Honnover şəhərindəki universitet kitabxanasını, Yaponiyanın Milli Parlament Kitabxanasını misal göstərmək olar. Bu tərəfdaşlardan kimya, mikrobiologiya, botanika, fizika, riyaziyyat və s. kimi elm sahələri üzrə sanballı nəşrlər, çoxcildli ensiklopediyalar, müxtəlif lüğətlər, nadir ədəbiyyat nümunələri alınmışdır. Belə ki, 2003-cü ildə kitabxana Alman Tədqiqat Mərkəzi ilə xüsusi proqram çərçivəsində Qmelinin 734 cildlik kimya məlumat kitabını, Rusiya dövləti ilə beynəlxalq əməkdaşlığı nəticəsində ekologiya, biokimya, fiziki plazmaya dair 1500 nüsxəyə dair jurnal əldə etmişdir.

Bununla yanaşı, kitabxananın respublikada fəaliyyət göstərən humanitar fondlarla, o cümlədən SOROS fondu ilə, bir çox səfirlərlə əlaqələri də genişləndi. Belə ki, 2002-ci il martın 28-də Fransa səfirliyi tərəfindən Fransız dilli oxucular arasında fransa ədəbiyyatının təbliğini genişləndirmək məqsədini daşıyan "Azərbaycan-Fransa Elmi Mədəni Əlaqələr Mərkəzi"nin açılışı kitabxananın fəaliyyətində əlamətdar hadisə olmuşdur. Eyni zamanda kitabxana bir çox layihələrdə yaxından iştirak etmişdir. Məsələn, kitabxana "Puşkin kitabxanası" meqalayihəsinə qoşulduqdan sonra bu proqram çərçivəsində 1999-cu ildə 5912900 manat məbləğində 424 nüsxə, 2001-ci ildə 745 nüsxə, 2002-ci ildə isə qiyməti 75% ödənilməklə 450 nüsxə kitab və jurnal (1385 nüsxə) almışdır. Kitabxana həm də müxtəlif xeyriyyəçi kitab müəlliflərindən də hədiyyələr əldə etmişdir. Belə ki, son illər Bakıdakı Atatürk Mərkəzi, Ərəbistan Krallığı tərəfindən kitabxanaya külli miqdarda qiymətli kitablar bağışlanmışdır.

Beynəlxalq əməkdaşlıq nəticəsində kitabxana bir sıra nüfuzlu təşkilatların, o cümlədən 1998-ci ildə Beynəlxalq Kitabxanaçılıq Assosiasiyaları Federasiyasının (IFLA), Avrasiya Kitabxana Assambleyasının, Beynəlxalq Elmlər Akademiyaları Assosiasiyası Direktorlar Şurasının (MAAN), Zaqafqaziya İnformasiya Mütəxəssisləri Assosiasiyasının və s. üzvlüyünə qəbul edilmişdir. Göründüyü kimi, nəşriyyat və

mətbəələrdən, ayrı-ayrı kitab müəlliflərindən, humanitar təşkilatlardan hədiyyələrin alınması beynəlxalq kitab mübadiləsi hesabına və "Kitabxana işi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa əsasən məcburi nüsxələrin alınması kitabxanaların komplektləşdirilmə ehtiyaclarını qismən də olsa həll etmiş oldu.

Müstəqilliyimizin bərpasından sonra ölkənin digər kitabxanaları kimi Mərkəzi Elmi Kitabxana da öz xidmət işini yeni şəraitə uyğun tələblər əsasında qurmağa başladı.

Kitabxananın məlumat və soraq-bibliografiya xidməti işinə xüsusi diqqət artırıldı. AMEA Mərkəzi Elmi Kitabxanasında məlumat-bibliografiya xidməti üzrə ildə 60 minə yaxın şifahi arayışlar yerinə yetirilir ki, onlar daha çox ictimai-siyasi, iqtisadi-texniki elmlər istiqamətində üstünlük təşkil edir. Eyni zamanda şifahi arayışlarla yanaşı yazılı bibliografik arayışların sayı da ildən-ilə artır. 2000-2002-ci ildə tələb olunan sorğulara müvafiq olaraq "Erməni-Azərbaycan münafiqəsi haqqında" (44), "Maya göbələkləri" (45), "Azərbaycan folkloru" (65) və s. adda müxtəlif yazılı bibliografik arayışlar hazırlanmışdır. Elmi işçilərə müasir səviyyədə xidmət etməkdə ədəbiyyat göstəricilərinin hazırlanması birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir. MEA-nın bibliografik nəşr fəaliyyəti mövzu göstəriciləri, ümumi qeyd xarakterli göstəricilər, şəxsi bibliografik göstəricilər və "Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri" seriyasından olan göstəricilərin tərtibi istiqamətində inkişaf edir. Müstəqillik illərində "Orucov qardaşlarının mətbəəsi", "AEA nəşrlərinin bibliografik göstəricisi" adlı məlumat xarakterli tematik göstəricilər, 1991-ci ildən bəri "Azərbaycanın elm və mədəniyyət xadimləri" seriyasında respublikanın görkəmli alim və yazıçılarına, onların həyat və yaradıcılıqlarına, ictimai pədaqoji fəaliyyətlərinə həsr edilmiş 15-dən çox soraq bibliografik göstəriciləri çap edilmişdir. Onlardan «Zərifə Əliyeva», «Cəfər Qiyasi», «Firidun bəy Kəçərlı» və s. göstəricilər Azərbaycanın elm və mədəniyyətinin inkişafında dəyərli mənbələrdəndir. Oxuculara yüksək səviyyədə xidmət məqsədilə kitabxana son illərdə Mərkəzi Elmi Kitabxanaya Azərbaycan və rus dillərində daxil olan nəşrlərin bülletenlərini çapdan buraxır. Bununla yanaşı, Mərkəzi Elmi Kitabxana 2003-cü ildə özünün "Elmi əsərlər" məcmuəsini nəşr etdirmişdir. Oxuculara səmərəli xidmətin, kitabxana fondunun təbliğinin əsas formalarından biri də sərəgilərin təşkilidir ki, kitabxanada yeni ədəbiyyatlara, əlamətdar günlərə, yubileylərə dair sərəgilər təşkil edilir. 1999-cu ildə kitabxanada ictimai-siyasi, mədəni hadisələrə, yeni elmi nailiyyətlərə, alimlərin yubileylərinə həsr olunmuş müxtəlif mövzularda 58 sərəgi təşkil edilmiş və bu sərəgilərdə 6896 nüsxə ədəbiyyat

əhalinin sosial-siyasi həyatında oynadığı mühüm rolunu nəzərə alaraq Rusiyanın kütləvi informasiya vasitələrinin məlumat bazası oxucuların istifadəsinə verilmişdir. O cümlədən oxuculara xidmət məqsədilə İnternet şəbəkəsinin elektron informasiya ehtiyatlarından istifadə edərək yazılı mövzu bibliografik arayışları, informasiya bülletenləri, bibliografik göstəricilər hazırlanır.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, bu işin həyata keçirilməsi kompüter texnologiyasını, İnternetin imkanlarını dərinlən bilmədən qeyri-mümkündür. Bunun üçün də mütəxəssis kadrlar yetişdirilməsi, xarici ölkə təcrübəsini öyrənmək, tədris kurslarında iştirak etmək lazımdır. Kitabxanada bu istiqamətdə də müəyyən işlər həyata keçirilir. Belə ki, kitabxana işçilərinin kompüter texnologiyasından istifadəyə yiyələnməsi üçün xüsusi kurslar təşkil edilmişdir. ABŞ Tədris və İnformasiya Mərkəzi ilə birlikdə "Elm və Mədəniyyətin informasiya-laşdırılması", kitab fondlarının mühafizəsi ilə əlaqədar "Keçmişin gələcəyi" adlı əməkdaşların ixtisas səviyyələrinin artırılması üçün ABŞ səfirliyində "Kitabxana xidməti: yeni rakurslar", SOROS fondu Açıq Cəmiyyət İnstitutu xətti ilə "Ümumi bibliografik kontrol və UNIMARC", "Elektron rabitə", "İnternet axtarışı" adlı kurslar təşkil etmişdir.

Bunlarla yanaşı, humanitar fondlar tərəfindən əldə olunmuş qrantlar və ayrılan maliyyə vəsaiti hesabına kitabxananın maddi-texniki bazası möhkəmlənmişdir. Kitabxana SOROS Açıq Cəmiyyət İnstitutu tərəfindən kompüter, printer, disklər, faksimodem və s. kompüter avadanlıqları ilə təmin edilmişdir.

Müstəqillik illəri kitabxana üçün bir sıra əlamətdar hadisələrlə də xarakterik olmuşdur. Kitabxana 2000-ci ildə SOROS fondunun köməyi ilə özünün İnternetdə 75 illik tarixi fəaliyyətini əks etdirən xüsusi Web-saytını açmışdır. Azərbaycanın dünya şöhrətli alimi, siyasi xadim, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin zəngin irsinə, siyasi diplomatik fəaliyyətinə, həyatına həsr olunmuş ədəbiyyata artan oxucuların, tədqiqatçıların maraq və sorgularını nəzərə alaraq kitabxanada 2002-ci ildə "Heydər Əliyev və Azərbaycan dövlətçiliyi" kitabxanası və kataloqu yaradılmışdır.

Respublikamızın latın qrafikasına keçməsi ilə əlaqədar olaraq bu qrafika ilə nəşr olunan ədəbiyyatların qıtlığı ilə üzləşən oxucuların böyük ehtiyaclarını nəzərə alan Mərkəzi Elmi Kitabxana Bakıda fəaliyyət göstərən ABS səfirliyinin Tədris və İnformasiya Mərkəzi ilə birlikdə latın qrafikası ilə "Azərbaycan ədəbiyyatı antalogiyası" adlı elektron kitabxana tərtib etmişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidenti-

nin 4 yanvar 2003-cü il tarixli fərmanı ilə təsdiq edilmiş, AMEA-nın nizamnaməsinin 5-ci maddəsinin 54-cü bəndinə əsasən Mərkəzi Elmi Kitabxananın elmi status alması kitabxananın inkişafında yeni mərhələ oldu. Elmi status aldıqdan sonra kitabxana işçiləri fəal elmi-tədqiqat işinə cəlb olundu, kitabxananın bazasında profilli istiqamətlər üzrə aspirantura xətti ilə elmi kadrların hazırlanması üçün şərait yarandı. Bütün bunlar gələcəkdə kitabxananın qarşısında duran vəzifələri uğurla həll edəcəyinə əsas verir.

ƏDƏBİYYAT

1. Xələfov A.A. və b. *Kitabxana işçisinin məlumat kitabı*. -B.:Azərneşr, 1986.-286 s.
2. Xələfov A.A. *Kitabxanaşünaslığa giriş: Dərslük. III hissə: Kitabxana işi haqqında təlim*. -B., 2003.-360 s.
3. «*Kitabxana işi haqqında*» Azərbaycan Respublikasının Qanunu // *Azərbaycan*. -1999.-17 mart.
4. *Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Mərkəzi Elmi Kitabxanasının 2000-2004-cü illər üzrə hesabatları*.

Абузар Халафов
Севда Мамедова

ЦЕНТРАЛЬНАЯ НАУЧНАЯ БИБЛИОТЕКА НАН АЗЕРБАЙДЖАНА В ГОДЫ НЕЗАВИСИМОСТИ

РЕЗЮМЕ

В статье рассматриваются этапы развития и современное состояние центральной научной библиотеки НАН Азербайджана в годы независимости.